

Isagers indledning, oversættelse og kommentarer af fornemste kvalitet. Det rige billedmateriale underkastes særskilt analyse af Thomas W. Lassen. Især mærker man sig den interessante pennetegning af stormen på Visby den 1. maj 1676.

Mikael Venge

HANS SCHULTZ HANSEN: *Det sønderjyske Landbrugs Historie 1830-1993*. Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland og Fælleslandboforeningen for Nordslesvig. Skrifter, udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland Nr. 72, Aabenraa 1994, 446 s., ill.

Denne bog imødekommer et stort behov for en samlet skildring af det sønderjyske landbrugs historie i en periode, der om nogen har været fyldt af omvæltninger, politisk som økonomisk-socialt. De fleste historikere, i hvert fald af det lidt ældre slægtled, er af skiftende lærere blevet overhørt adskillige gange om deres kendskab til mytiske årstal som 1848, 1864 og 1920, men hvad dagligdagen i landsdelen ellers bød på, har for mange været ukendt terræn. Men nu forsøger Hans Schultz Hansen at sprede den tåge af krudtrøg, der fra Dybbøls skanser synes at have bredt sig ind over det snart dansk styrede, snart tysk dominerede landskab.

Gennem fire store afsnit, adskilt af årstallene 1830, 1864, 1914 og 1950, fører han rask udviklingen igennem agerbrugets modernisering, husdyrbrugets intensivering, krige og kriser til traktoralderens ensomme landmandsliv med teknikken som en stum landbrugsmedhjælper. Desuden hidsætter han et ultrakort rids af Sydslesvigs landbrugsudvikling efter den endelige indmelding i Tyskland 1920. Det hele er rammet ind af en velformuleret indledning og en informativ opsummering.

Selv om der enkelte steder foretages en sammenligning med den tilsvarende udvikling i moderlandet, er der i udpræget grad tale om et stykke regionalhistorie. For en gangs skyld bliver vi ordentlig informeret om de særlige forhold, der i agrar henseende gør sig gældende i dette livlige hjørne af det gammeldanske monarki. På den anden side ville informationen måske nok have vundet i dybdevirkning, om den i højere grad var set i sammenhæng med den kongerigske landbrugshistorie, hvor teknik, økonomi og politik er et fælles anliggende for landmænd nord og syd for Kongeåen.

Klart nok har skildringen sin styrke i det 19. århundredes landbrugshistorie. Her ligger forf.s egen forskning, og her færdes han hjemmevant fra marsken i vest over geesten i midten til det frugtbare moræneland i øst. Undervejs kommer vi tæt ind på landmændene og deres medhjælpere, hvad enten vi møder dem midt i det travle hverdagsliv eller til møde og fest. De er som alle andre af tidens landmænd nok styret af eksterne forhold som konjunkturer og afsætningsbetingelser, men forf. vil også gerne vise, hvorledes de forsøgte at tolke de ydre rammebetingelser ind i deres traditionsrige adfærdsmønstre. De store græsningsarealer i landsdelen og dens placering tæt ved et større marked tilsagde sønderjyderne at lægge hovedvægten på kvægopdræt og kødproduktion, men

netop denne vedhængen ved en ældre tids produktionsmetoder bevirkede, at de ikke helt fulgte med udviklingen inden for det intensive landbrug nord for Kongeåen. Det kom dem til skade i 1920'erne, da de efter Genforeningen på ganske få år skulle danisere deres produktionsmønstre.

De sønderjyske landmænd var unægtelig stædt i en klemme 1920, og det kan diskuteres, om moderlandet gjorde nok for at mildne vanskelighederne i overgangsårene. Vi hører meget om kriserøret i landsdelen i 1920' og 1930'erne, men ikke nær så meget om landmændenes og landbrugsorganisationernes forsøg på at tilpasse sig de nye vilkår. I det hele taget kunne man have ønsket, om forf. mere nøgternt ville have analyseret fordele og ulemper rent økonomisk ved at være undergivet danske resp. tyske landbrugsvilkår. På den anden side bevirker forf.s dybe fortrolighed med de specifikt sønderjyske forhold, at vi informeres grundigt om nationalitetskampens indvirkning på landbrugsbefolkningens livsmønstre. Man går ikke ind i en »dansk« landboforening for blot at dyrke sin landøkonomiske interesse, nej man vil dermed også tilkendegive sin stilling til forholdet mellem dansk og tysk i grænselandet.

Der ligger et meget stort forarbejde bag skildringen, og når man ser det omfattende noteapparat, slår det een, at bogen af et oversigtsværk at være er ganske tæt dokumenteret. Forf. kan sit stof i en sådan grad, at han kan hæve sig op over det store mylder af faktiske kendsgerninger og derigennem skildre udviklingen, så hans læsere ikke mister overblikket.

Man bliver med andre ord klogere af at læse Hans Schultz Hansens bog om det sønderjyske landbrug i fortid og nutid.

Erik Helmer Pedersen

ERIK NØRR: Skolen, præsten og kommunen. Kampen om skolen på landet 1842-1899. Jurist- og Økonomforbundets Forlag 1994. (Skriftserien »Stat, Forvaltning og Samfund« under forskningsprojektet af samme navn), 563 s., ill., kr. 295.

Erik Nørr, der er lic.theol. et dr.phil., ansat som arkivar ved det sjællandske landsarkiv, har også tidligere arbejdet med forholdet mellem kirke, skole og lokaladministration i det 19. århundrede. Tilskyndelser blev hentet i tilknytningen til Det teologiske Facultet ved Aarhus Universitet samt i en ansættelse under forskningsprojektet Dansk Lokaladministrationshistorie, der førte frem til disputatsen (trykt 1981) »Præst og administrator. Sognepræstens funktioner i lokalforvaltningen på landet fra 1800 til 1841« (559 sider). Som udløber af det store værk kom i 1983 den indsigtfulde kildestudie »Præste- og sognearkiver. Forsvundne og bevarede kilder til lokalsamfundets historie i det 19. århundrede«. Fortrolighed med et omfattende kildemateriale, opsporet i centrale, lokale og private arkiver, har kendetegnet Erik Nørres studier.

Den nyeste undersøgelse afgrænses af anordningen 13.8. 1841, som indførte sognekommunerne på landet fra 1842, og Lov om forskellige Forhold vedr. Folkeskolen af 24.3.1899. I denne periode stod der kamp om skolen; kirkelig indflydelse og statslig styring blev konfronteret med kommunale krav på magten